

POČECI TROGIRSKOG PREDGRAĐA U PASIKAMA

I v o B a b i ć

UDK 71(497.5 Trogir) „12”
Izvorni znanstveni rad
Ivo Babić
Umjetnička akademija u Splitu

Razmatraju se počeci trogirskog predgrađa u Pasikama koji padaju u početak XIII. stoljeća. Predgrađe nastaje planski na nasutim zemljištima.

Na zapadnom dijelu otočića na kojem se pruža povijesna jezgra Trogira nalazi se predgrađe zvano Pasike. U ispravama XIII. stoljeća za to područje koristi se izraz *in Pascicis, in Passicis*,¹ ili pak *in Passeçis Tragurii*,² no još je češći izraz *burgus*. U Statutu grada Trogira koristi se također izraz *burgus*. Valjda se nekoć razlikovao lokalitet, područje Pasike, od samog naselja predgrađa (*burgus*) koje je tamo naknadno sagrađeno. Prema historičaru Ivanu Luciću, predgrađe se počelo nazivati Novim gradom (*Città nuova*) netom je taj prostor početkom XV. stoljeća zatvoren zidinama.³ Intenzivnije gradnje zidina odvijaju se krajem XIV. i početkom XV. stoljeća, iako se odluka o obzidivanju burga donosi već 1289. godine.⁴

Već sam naziv Pasike ukazuje na povijest tog prostora. Izvorno značenje toponima Pasike ili Pašike, kako ga još uvijek izgovaraju stariji Trogirani, s vremenom se zaboravilo. Ivan Lucić komentirajući jednu glavu Reformacije statuta iz 1327. godine, kojom se nalagalo bacanje otpada na zapadnom rubu predgrađa, spominje pučku etimologiju: *pa u tome leži razlog što je ovo mjesto gdje se bacalo smeće zajedno s crknutim psima, koji su uostalom jako smrdili, narod odavna na slavenskom jeziku nazivao Pasike...*⁵

Toponimi Pasike (Pasika, Pasičina), postoje na mnogo mjesta u Dalmaciji. Primjerice na otoku Malom Drveniku u trogirskom akvatoriju jedan se predio zove Pasike. Ti se toponimi odnose na stvaranje tla, na plodne površine koje su iskrčene,

¹ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273., Zagreb, 1948. str. 123, 349.

² M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. I V. 1294., Zagreb, 1950, str. 154.

³ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979. str. 994.

⁴ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979. str. 992

⁵ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979, str. 992. Na izvorno značenje upozorava Jakov Stipišić, prevodilac i komentator. Usp. n. d. bilj. 8. na str. 1010.

dobivene sječom šuma...⁶ Naziv Pasike zaista odgovara zapadnoj strani današnjeg otočića na kojem se pruža Trogir i njegovo predgrađe, jer je postupno kultiviranjima - nasipanjima i isušivanjima oteta moru. Pluralni oblik Pasike moglo bi se možda interpretirati u smislu postupnog zasipavanja plićaka, dakle kao više terena otetih moru.

Danas se naziv Pasike odnosi na predgrađe, i to zapadno od glavne poprečne ulice, to jest od one koja vodi od juga, od crkve sv. Dominika, pa na sjever prema crkvi Gospe od Karmena. Istočno od te linije prema gradu u užem smislu pruža se predio koji se naziva Obrovom, posebno tamošnja poljana. Vjerojatno se i taj dio današnjeg grada zvan Obrov - koji nastaje s vanjske, zapadne strane gradskih zidina- izvorno uklapao u Pasike kao širi prostorni okvir. U XIII. stoljeću spominju se kuće u predgrađu smještene uz gradski zid iz čega je razvidno da se i područje Obrova (koje je izvan linije zapadnih gradskih zidina) uklapalo u prostor predgrađa. Obrovom se naziva i predio današnjeg Splita pred linijom nekadašnjih zapadnih zidina proširenog grada.⁷ Moguće je da toponim Obrov u Splitu i Trogiru aludira na rov, opkop s vanjske strane zidina. Nisu rijetki toponimi tipa Obrov i Obrovac. U starijoj hrvatskoj književnosti riječ obrov koristi se u značenju prokopa uz zidine; prokop može kao jarak biti ispunjen vodom.⁸ Juraj Baraković diveći se utvrdama Zadra spominje *Od kopna obrovi*,⁹ a Jeronim Kavanjin opisujući u alegorijskom smislu tijek potoka od njegova bistra izvora pjeva:

*ter prohodi gnusne obrove,
Smradi šteti na otrove.*¹⁰

Uz zapadne zidine srednjovjekovnog Splita, na području današnjeg Obrova pružao se kanal s vodom.¹¹ U Zadru, na prevlaci koja spaja poluotok s kopnom, uz istočne gradske zidine širi se predgrađe; između vanjske strane gradskih zidina i predgrađa pružao se jarak (*fovea*).¹² U Korčuli se pak predio između gradskih

⁶ T. Maretić, Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb, 1926, sv. 41, s. v. Pasike, str. 666; P. Šimunović, Istočnojadranska toponimija, Split, 1986, str. 21, 27, 233. Usp. također N. Opačić, Pašike, Vijenac, god IX, br. 202, 29. studenog 2001.

⁷ Na analogiju upozorava C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2/1952, str. 151.

⁸ Usp. T. Maretić, Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb, 1919, sv. 36. str. 469, s.v. *obrov*.

⁹ P. Zoranić, J. Baraković, Planine, Vila Slovinka (priredio Franjo Švelec), Zagreb, 1964, str. 264,

¹⁰ J. Kavanjin, Poviest vandelska, Zagreb, 1913, str. 73.

¹¹ Usp. A. Duplančić, Zidine Splita na neobjavljenim tlocrtima XVIII. stoljeća, Kulturna baština 17/22-23, 1993, str. 92, te str. 99. i bilj. 8. Ulica Obrov ranije se zvala Ulica Breča. Usp. također A. Duplančić, Prilog poznavanju obrane Splita u XVII. i XVIII. stoljeću, Vesnik, Vojni muzej, br. 3, Beograd 1989, str. 131. O potoku koji je tekao uz zapadne zidine novog proširenog dijela Splita Usp. J. Jelaska, Varoš Dobri u Splitu, Grada i prilozima za povijest Dalmacije, 17, 2001, str. 154. I uz zidine većine trogirskih Kaštela nastalih tijekom X V. i XVI. st. tekli su potoci koji su pojačavali obranu naselja. Usp. I. Babić, Prostor između Trogira i Splita, Trogir 1984, str. 131.

¹² N. Klaić - I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976, str. 287, 504. V. sl. 452. na str. 452; Usp. također I. Petricioli, Barakovićeva "Vila Slovinka" kao povijesni izvor, posebno izdanje Zadarske Revije, Zadar, 1979, str. 78. bilj. 15.

zidina i predgrađa naziva *fossa*. U Omišu uz čije zapadne zidine teče Cetina, obranu pred južnim zidinama ojačavao je jarak poput riječnog rukavca na što danas podsjeća toponim Fošal.¹³

Po analogijama mogli bismo pretpostaviti i mogućnost da se i u Trogiru na Obrovu, pred zapadnim zidinama pružao jarak. U jednoj ispravi iz 1412. godine u vezi s otkupom jedne drvene kuće u predgrađu za smještaj dominikanaca, kojima se ruše zgrade zbog gradnje zidina spominje se među ostalim i kanal između dviju kuća (*mediante canale*).¹⁴ Je li to možda kanal za nečist ili pak za drenažu ili je to možda jarak koji se valjda pružao duž današnjeg Obrova?¹⁵

Položaj

Otočić na kojem se pruža povijesna jezgra Trogira, pogotovo obris njegove tlocrtne dispozicije, najvećim svojim dijelom oblikovan je u historijsko doba. U današnjem obliku zacrtan je krajem XIX. i početkom XX. stoljeća regulacijama postojeće linije obale. Veoma niski otočić spušta se od istoka prema zapadu. Za jačih plima poplavi veći dio Pasika. U XIII. stoljeću zapadni dio današnjeg Trogira, područje Pasika, treba zamisliti kao plićake u kojima se mjestimice izdižu sprudovi, pogotovo za oseka. Dakle radilo se o lagunastom pejzažu, kakva je bila cijela obala na kopnu nasuprot gradu. Kako obala ponire otprilike metar tijekom tisućljeća, u XIII. stoljeću dakle bila je viša, no ipak je taj zapadni dio otočića, Pasike, trebalo nasipati i isušivati, o čemu svjedoče onodobne isprave.

Prostornu organizaciju predgrađa u Pasikama određivao je zadani prirodni ali i urbanistički okvir. Prirodni je pak pad terena od istoka prema zapadu gdje završava močvarnim plićacima koji se postupno nasipaju. Grad je na zapadnoj strani, prema Obrovu, bio zatvoren ravnom linijom zidine koja je išla u pravcu sjever-jug. Za razliku od gradskih zidina u cjelini koje imaju izvijeni, mjestimice poligonalni obris u tlocrtu, na zapadnom dijelu grada, prema Obrovu, zidina je išla potpuno ravno. Ta je linija, što je veoma zanimljivo, konzistentna s antičkom raspodjelom nasuprotnog polja preko jarka na kopnu. Naime ta je linija okomita na pravac glavnog decumanusa trogirskog agera. Smjer zapadnoga gradskog zida

¹³ V. Kovačić, Fortifikacije grada Omiša, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 16, Zagreb, 1992, str. 34.

¹⁴ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979, str. 993. G. Lucio, Memorie storiche di Traù, Venezia, 1683, str. 467-8.

¹⁵ Mora da je i u Trogiru bilo otvorenih ispusta za vodu Tako čitamo u ispravi iz 1273.: .. *murus comunis Traguriensis... aqaura que uenit subtus domum ... in aquaram que stat in muro comunis, que aquaram semper debeat esse apperta et habere suum cursum liberum et expeditum ...* V. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 489. Prema jednoj drugoj ispravi iz 1274. u kojoj se spominju iste osobe i nekretnine izgleda da se ta *aquara* nalazila blizu jednih od gradskih vrata (*porta comunis*). V. M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. I V. 1294, Zagreb, 1950, str. 57.

morao je i biti presudan za plansku organizaciju novog predgrada u Pasikama. Naime, uzdužne ulice u Pasikama (pravac istok-zapad) okomite su na liniju zapadnih gradskih zidina.¹⁶

Antička prostorna usmjerenja mjestimice su funkcionirala tisućljećima. Za pojedine prostorne smjerove splitskog predgrada, koje postaje novim proširenim dijelom grada, bile su referentne zapadne zidine Dioklecijanove palače, ali i antička razdioba agera i usmjerenja zatečenih putova. Naime, u Splitu predgrađe, koje se potom razvilo u novi dio grada, nastaje sa zapadne strane Dioklecijanove palače u kojoj se savio ranosrednjovjekovni Split.¹⁷

Počeci predgrada

U jednoj ispravi od 21. IV. 1272. godine, a koja se tiče sudskog spora o pravu nad jednim građevinskim terenom (*paratinea*), spominje se kako je svojedobno Draško sirota (*Drascus orbis*) koji stanuje u samostanu sv. Ivana Krstitelja započeo zajedno s Obradom Droburčićem (*Obraddus Droburciç*) isušivati jedan građevinski teren (*paratineam seu locus*). Svjedok Nikola Modrobet svjedoči da je vidio godinu ili dvije nakon što su došli Tatari kako Draško i Obrad isušuju sporni teren. Odvjetnik jedne od strana u sporu izjavljuje: *et dixit quod fuit banditum per comune pluries, quod quicumque ceperat de Passicis deberet adsiccare ad certum tempus et si non adsiccaret, quod quicumque caperet dictum locum non teneretur...*¹⁸ Slični se izrazi spominju i u jednom sporu od 31. III. 1273. godine: *.... et quia pluries banditum fuit mandato curie, quod quicumque ceperat mare deberet adsiccare.*¹⁹ U istoj ispravi, u jednoj izjavi negira se da je bilo sudionika u nasipavanju: *...nec ipse habuit socium nec parcinalem...* Očito je da je proces bonifikacije terena bio pod kontrolom komune i da je isušivanje pojedine parcele trebalo izvesti u zadanom roku kako je to bilo više obznanjeno. Godine 1268. spominje se *paratinea* u predgrađu (u ovom slučaju ta riječ ne označava građevinski teren već kuću, ili možda kućište bez krova), koja ima gornji kat (*paumentum superioris*), kupljena u doba Tatara.²⁰

¹⁶ Za podjelu polja V. I. Babić, *Prostor između Trogira i Splita*, Trogir, 1984, str. 50. B. Kirigin, *The Central Dalmatia: Some New Evidence*, in *Greek Colonists and Native Populations*, *Proceeding of the First Australian Congress of Classical Archeology held in honour of Emeritus professor A. D. Trendell*, Oxford 1900, str. 114. iznosi mogućnost da se u ageru razabire i grčka raspodjela. Vezu između centurijacije, zapadnih gradskih zidina uočio je S. Vučenović. Usp. I. Babić (suautori: K. Prijatelj, T. Marasović, R. Ivančević, S. Vučenović, S. Geić), *Kulturno blago Trogira*, Zagreb, 1987, str. 38.

¹⁷ T. Marasović, F. Oreb, *Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta "Splitski poluotok"*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2/1996 - 3/1977; str. 81, Z. Perković, *Istraživanje samostana sv. Marije de Taurello*, *Kulturna baština*, 11-12, Split, 1981, str. 46-63.

¹⁸ M. Barada, *Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske*, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 56.

¹⁹ M. Barada, *Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske*, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 69.

²⁰ M. Barada, *Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske*, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 38 Riječ *paratinea* označa-

Tatari su došli do Trogira 1242. godine, pa je to jedan od repera za povijest izgradnje u Pasikama, koja je dakle uznapredovala tijekom prve polovine XIII. stoljeća.

Prijeperi, uključujući tučnjave i sudske sporove, nastaju kad se više osoba upusti zajedno u isušivanje ili pak kad ustupe drugima pravo na isušivanje Tako se 1272. godine vodi spor oko terena koji su nekoć bili pod morem: *...quod dicte paratinee erant mare.*²¹ Godine 1266. izbija spor oko cijene jednog terena (*paratinea*) kojem je, u međuvremenu, nakon što je isušen, narasla cijena: *... nam tempore uenditionis non erat tanti ualoris ut nunc, nam tunc erat mare nunc autem desiccata...*²² Dakle, očito je da su se dijelile površine pod morem ili pak one plavljene; razdioba se valjda vršila za oseke, možda uz kolce koji su se zabijali u plićacima. Možda se spomen terena s drvom koje 1279. godine prodaje Dragica, žena pokojnog Boška, odnosi na iskolčenu površinu (*...quendam locum cuiusdam partinee cum lignaminibus...*)²³ no kako se riječ *paratinea* ponekad koristi i u značenju kuće, ruševine, mirine, navedeni izraz mogao bi se tumačiti i u smislu drvenog kućerka.

Neke su kuće bile na samom moru. Godine 1274. prodaje se jedna nekretnina (*paratinea*) smještena uz more i komunalni put (*...prope ... et viam comunis et mare*).²⁴ Godine 1273. prodaje se dio nekretnine (*paratinea*) smještene tik do mora (*iuxta mare*).²⁵ Možemo zamisliti onodobne prizore s kućama od koje su neke uz more koje se povlači. Nasipanjima i isušivanjem postupno se, stoljećima, pomiču i potom oblikuju linije obale, na jugu uz morski tjesnac koji razdvaja grad od otoka Čiova a na sjevernoj strani uz jarak koji odvaja grad od kopna. Jedna isprava iz 1275. godine zapisana je u predgrađu na obali (*in burgo Tragurii ad riuam*).²⁶ Preko, prema sjeveru, na kopnu u močvarnim plićacima pružale su se solane na koje danas tek podsjeća toponim Soline.

Vlasnici terena

U XIII. stoljeću spominju se komunalna zemljišta. Buna, kći Pribonje Sabinog, prodaje 1271. godine svom očuhu Radobratu kuću u predgrađu (*in burgo*

va gradilište, prostor između kuća, komad zemlje ograđen zidom Usp. Lexicon latinitatis medii aevi, Vol. II, Zagreb, 1976, str. 507. s. V. *paratinea*. U gradu se 1299. spominje se paratinea u vlasništvu Sabbe Nusmara u kojoj stanuje Mihovil iz Korčule, M. Barada, Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str.248. Iz ovog primjera dade se zaključiti kako ta riječ može označivati i zgradu, kućište u kojem se za nevolju može i stanovati.

²¹ M. Barada, Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 68-69.

²² M. Barada, Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 11.

²³ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 241.

²⁴ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str.41.

²⁵ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 311.

²⁶ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 102.

comunis) za iznos od 13 malih livara, no izgleda bez terena na kojemu je podignu-

ta (*supra terrenum comunis*), u blizini gradskih zidina (*prope murum comunis*).²⁷ Ugledni Luka Petrov 1272. godine ostavlja komuni jedan teren u predgrađu, i to uz općinske terene: *Item reliquid comuni Traguriensi paratineam, qum ipse testator habet in burgo iuxta paratineas comunis*.²⁸ Moglo bi se pretpostaviti da je izvorno na najveći dio površina u Pasikama polagala pravo komuna, pogotovo na one plavljene morem. Uostalom, u glavi reformacije Statuta iz 1327. godine, a koja se odnosi na bacanje smeća i otpadaka u predgrađu spominju se jame za gnoj koje se nalaze na komunalnom zemljištu (...vel super puthea in terra létaminis, que est in terra communis...).²⁹

Godine 1271. spominju se u predgrađu tereni u vlasništvu crkve sv. Andrije na Čiovu.³⁰ No i samostan sv. Andrije de Pelago (otok Svetac) posjeduje teren u trogirskom predgrađu.³¹ Građevinski teren s kućom u predgrađu posjeduje i crkva sv. Marije: *...unam camardam positam in burgo Traguriensi, super terram sancte Marie*.³² Još u XVIII. stoljeću građevinska zemljišta posjeduje trogirski katedrala.³³

Terene u Pasikama kupovali su 1265. franjevci iz provincije *Sclauonia*.³⁴ Zbog gradnje franjevačkog samostana, izvan grada preko jaraka na kopnu, odlučeno je 1275. da se prodaju njihovi tereni i posjedi (*paratineas et possessiones*) u predgrađu.³⁵ Te godine prodaju se posjedi franjevaca: kuće, kućerci, poljane ili ti paratineje, mjesta i posjedi (*domus, camardas, platheas seu partaineas, loca et possessiones...*); nekretnine su smještene uz more; cijena je 1500 malih libara; kupci su Nocent Martinov i Luka Matijin (iz roda koji se kasnije naziva Lucij).³⁶

²⁷ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 263.

²⁸ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 357.

²⁹ Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 138, 174.

³⁰ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 211.

³¹ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 291. Taj samostan posjeduje u XI V. st. i u Splitu veliko zemljište - *paratinea magna* u predjelu *ad Maccerias*. Usp. J. Stipišić, Splitski spomenici, Dio prvi, Splitski bilježnički spisi, Svezak I, Spisi Splitskog bilježnika Ivana Ćove iz Ankone od 1341. do 1344, Zagreb, 2002. str. 82.

³² M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 350

³³ Na katedralnom zemljištu namjeravao je izgraditi 1794. kuću graditelj Ignacije Macanović; jedna od kuća obitelji Macanović bila je sagrađena na terenu u vlasništvu Bratovštine Svih Svetih; ista obitelj koristila je konobu jedne kuće u predgrađu, u ulici sv. Dominika; na Požarini, koristila je kuću koja je bila vlasništvo Bratovštine sv. Duha a koja se pak nalazila u gradu. Usp. I. Prijatelj Pavičić, L. Čoralčić, Arhivska istraživanja kao prilog istraživanju kuća obitelji Macanović u Trogiru, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 25/2001, str. 78, 180.

³⁴ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru I, Split, 1979, str. 235.

³⁵ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 284.

³⁶ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 319-320.

Historičar Ivan Lucić donosi relevantne isprave iz arhiva svoje obitelji, koje se tiču Pasika.³⁷ Djeca spomenutog pokojnog Luke - Matija, Desa, Frana i Stana, 1304. godine prodaju dominikancima građevinski teren (*paratineam*) na kojem su tri kućerka (*tres Kamarde*) pored građevinskog terena u vlasništvu Dese, pored groblja propovjednika, pored javnog puta, pored kuće iliti palače pokojnog gospodina Inocenta. U reviziji dobra obitelji Lucić iz 1305. spominju među svojim posjedima u predgrađu kuću iliti palaču pokraj dominikanskog samostana, dvije zidine razotkrivene kuće uz more i uz samostan, mirine i barake kako ide put sve do vrta koji se nalazi na kraju predgrađa iznad mora, vrt i ribarnicu i sve što je izvan kućeraka na isušenim i neisušenim okolišem, sve do drugog kraja burga prema solanama, izuzevši poneke terene i kućerke u tuđem vlasništvu. Dakle razvidno je iz ove isprave da su pojedini tereni dobiveni isušivanjem, te da su se posjedi obitelji Lucij prostirali od jedne do druge strane predgrađa. Prema Lucićevim interpretacijama tih isprava, u to vrijeme, prvih godina XIV. stoljeća predgrađe prema zapadu nije sezalo mnogo dalje od dominikanskog samostana. Tijekom druge polovine XIII. stoljeća nekretnine brzo mijenjaju vlasnike; naveliko se kupuju i prodaju kuće i građevinski tereni.

U XIII. stoljeću među vlasnicima građevinskih terena i kućeraka u Pasikama spominju se pripadnici različitih građanskih slojeva od onih siromašnijih do onih najbogatijih. Nekretnine posjeduju bogataši, među ostalima i Zdranin Saba Nusmarov (*Sabba Nusmari*) koji se često spominje u onodobnim ispravama.³⁸ Spominju se paratinje vlasništvo plemićkih obitelji, pogotovo obitelji potomaka Ruže, koji će se s vremenom nazvati Čipiko. Tako i Marin Ružin posjeduje građevinske parcele; tamo su i nekretnine bogatog Stojše Grubišinog iz Splita koji 1265. godine još nije razdijelio posjede s rodbinom u Trogiru: *...locorum, aquarum, que comunia cum heredibus Marini Ruge in burgo Tragurii*.³⁹ Odnosi li se izraz *aquarum* možda na još neisušene plićake? U Pasikama imala je nekretninu (*paratinea*) i majka Stjepana Marinova Ruže (iz roda koji će se kasnije nazivati Čipiko), i to pokraj nekretnine u vlasništvu braće Obrada i Radovana.⁴⁰

Plemić Dujam Domichev (*Duimus Domicche, Domich*) prodaje 1272. godine jedan građevinski teren (*paratinea*).⁴¹ Svoju nekretninu (*paratinea*) u Pasikama prodaje 1270. i plemkinja Petromila Casotti, udovica Ivana Trente za iznos od trideset šest malih livara; tamo ima nekretnine i njena sestra Marija⁴². Tamo imaju posjede i pojedini članovi plemićke obitelji Cega.⁴³ No i težak Bartul Berkov

³⁷ G. Lucio, *Memorie storiche di Traù*, Venezia, 1683, str. 494; I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split, 1979, str. 1043-1044.

³⁸ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 123.

³⁹ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 91.

⁴⁰ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 226.

⁴¹ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 316.

⁴² M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 127.

⁴³ Spominje se tako i nekretnina - *paratinea* vlasništvo Duje Cege; jednu česticu kupuje i Desa Cega - V. M. Barada, *Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske*, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 117, 128.

(*Berchi*) koji stanuje u predgrađu posjeduje više terena (*paratinae*).⁴⁴ Već iz činjenice da se spominju kuće i tereni na kojima su podignute moglo bi se zaključiti kako u pojedinim slučajevima kuće mogu biti sagrađene i na tuđim terenima. U oporuci Ivana Kolara (*Iuane Colarri*) iz 23. III. 1272. godine spominje se njegov teren s kućom u predgrađu (*partineam suam cum camarda, posita in burgo Tragurinesi*).⁴⁵

Arhidakon Gervazije sin Jakova Peregrina, notar i primicerij, poznata ličnost društvenog života Trogira, druge polovine XIII. stoljeća, rodom iz bogate obitelji, također posjeduje više nekretnina u Pasikama koje iznajmljuje;⁴⁶ godine 1272, primjerice, iznajmljuje svoj teren na kojem je bio podignut kućerak izvjesnog Gučete (*unam paratignam in qua fuit camarda Guccetti*), i to na rok od osam godina uz cijenu od četiri male livre;⁴⁷ Godine 1274. iznajmljuje teren (*locus*) Raci (*Raça*) sinu pokojnog Radovana u blizini crkve sv. Marije od Burga s tim da mu svake godine plati na dan sv. Apostola Jakova šesnaest mletačkih solida.⁴⁸ Bive Peregrini posjeduje tamo više kućeraka: *...prope camardas Biuvi Peregrini*.⁴⁹ Rodoš (*Raddos de Posestra*) iznajmljuje 1271. godine zgradu i građevinski teren (*camardam et paratigna*) izvjesnom Klaniću sinu Veselka na rok od šest godina uz najam od deset libara.⁵⁰ Supruzi, Rada i Pribiša, koji se spremaju u Apulju izajmljuju na rok od deset godina izvjesnom Ivanu (*Ivanni Mechesse*) svoju kuću (*camarda*) i vinograd koji obrađuju na zemljištvu u Smrdalju u vlasništvu crkve sv. Jurja.⁵¹

⁴⁴ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 314. Bartolomej Berkin i njegov sin Berinja 1274. uzimaju u zakup vinograd vlasništvo Nikole Casottija. Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 2

⁴⁵ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 332. Možda je njegov potomak Nikola Kolarić, stanovnik predgrađa, koji je dao sastaviti oporuke stoljeće kasnije - 25. XI. 1371. godine. Usp. M. Karbić, Z. Ladić, Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU, Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru, Radovi 43, Zagreb, - Zadar 2001. str. 200.

⁴⁶ Rodoslovlje obitelji Janka Peregrina iz koje ponikao Gervazije, čija se sestra Goja udala za plemića Zaniku Casottija, donosi Z. Jelaska, Ugled trogirskog roda Kažotića u XIII. i XI. V. stoljeću, *Croatia Christiana Periodica*, br. 49, 2002, str. 45. Gervazijev je brat Vulkota (*Vulcotta, Velcotta*) koji je 1272. nožem ranio arhidakona, zbog čega je pobjegao iz Trogira, u koji ipak tajno navraća; bio je zatočen u splitskom zatvoru iz kojeg ga pokušava izvući njegova majka Marija, što je stvorilo razdor u obitelji. Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio II. Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 85, 101, 117, 119, 185-189.

⁴⁷ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 301.

⁴⁸ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 42.

⁴⁹ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 91.

⁵⁰ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 172.

⁵¹ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 134.

Moglo bi se možda pretpostaviti da je plemstvo pokrenulo parcelaciju Pasika, dograbivši se javnih površina uz povoljne uvjete, te da bi ih naknadno skuplje prodavalo. Već 1271. godine Luka Matijin i Nocent Martinov prodaju teren koji je prije bio u vlasništvo franjevac⁵². Građevinski teren iz Pasika (*locum totum positum in Passcicis*) ulaže se 1272. godine zajedno s ostalim kapitalom u stoci, novcu i nekretninama u trgovačko društvo poduzetnih ortaka Jule Plusija (*Julla Plusij*) i Dese Dujmova Griziboba (*Dessa Dumi de Morcega faba*), inače poznatih iz drugih isprava.⁵³ Pod pojmom komune, gradskog vijeća, možemo shvatiti ustanovu koja uza svu brigu za grad kao cjelinu zapravo ipak artikulira volju gradske oligarhije koja ima tendenciju krojiti politiku prema svom partikularnom interesu, podložna, dakako, kušnji prisvajanja općeg i zajedničkog.⁵⁴

Vlasnički odnosi u Pasikama u XIII. stoljeću očituju postojanje mnogih titulara. Slična je situacija u to doba i u novom dijelu (predgrađu) Splita gdje veći broj nekretnina posjeduju crkvene ustanove.⁵⁵ Statut grada Splita regulirao je pitanja prava onih koji imaju kuće (*camardae*) na tuđem zemljištu; ukoliko vlasnik zemljišta želi na tom terenu graditi kuću, mora obešteti vlasnika zgrade prema vrijednosti drvene građe.⁵⁶ I u Dubrovniku su vlasnici terena u predgrađu, koje postaje sastavnim dijelom grada, privatne osobe, crkvene ustanove ali i komuna koja je izgleda bila vlasnik najvećeg broja slobodnih površina. Tako oni koji na komunalnom zemljištu podižu svoje kuće moraju plaćati najam komuni, pa se u Statutu spominje i "*Knjiga općinskih najmova i zemljišta*".⁵⁷ Usporedbe radi stanovnici

⁵² M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 247. Godine 1272. spominje se više terena vlasništvo Nocenta Martinova (*paratineas dicti Nocentis*) - isto, str. 285, 311.

⁵³ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 349; M. Mirković, O ekonomskim odnosima u Trogiru u XIII. stoljeću, Historijski zbornik, god. IV/1951, br. 1 - 4, str. 41

⁵⁴ Dubrovačka aristokracija nakon što se u XIV. stoljeću dograbila Pelješca međusobno dijeli novu stečevinu, a seljacima pak nameće kmetski status. Usp. J. Lučić, Najstarija zemljišna knjiga u Hrvatskoj, Anali Historijskog instituta JAZU, Anali Historijskog instituta JAZU, XVIII/1980; L. Margetić, Dioba općinskog zemljišta u nekim srednjovjekovnim dalmatinskim komunama, Starine, 56/1975, str. 5-36. Zbog uzurpacija komunalnih terena u Podmorju trogirsko je općina 1326., dala izgraditi katastarsku knjigu zvanu Zavod, iako je i ranije postojala slična knjiga, I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru I, Split, 1979, str. 487. Usp. također M. Horvat, Trogirer „Zavod“ Buch von Jahre 1326, Studien zur ältern Geschichte Osteuropas, I Teil, Graz - Köln, 1056.

⁵⁵ I u Splitu u starom i novom dijelu grada nekretnine posjeduju i crkvene ustanove. Tako, primjerice, 1342. g. gvardijan Splitskih franjevac daje u zakup posjede za 100 libara, među kojima su dućani, kuće, građevni tereni, osam kućeraka u blizini morskih vrata; dominikanci pak posjeduju kuću u predjelu *ad Fenestras*. Usp. J. Stipišić, Splitski spomenici, Dio prvi, Splitski bilježnički spisi, Svezak I, Spisi Splitskog bilježnika Ivana Čove iz Ankone od 1341. do 1344, Zagreb, 2002, str. 130, 232.

⁵⁶ Statut grada Splita, Split, 1985, str. 285.

⁵⁷ Statut grada Dubrovnika, Dubrovnik 1990, str. 234.

zadarske četvrti zvane Babe, kako se to saznaje iz katastra iz XV. stoljeća, plaćahu najam za svoje kuće podignute na komunalnom zemljištu.⁵⁸

Parcelacija

Predgrađe u predjelu Pasike po svoj prilici nastaje po planu.⁵⁹ To je razvidno već po dimenzijama građevinskih čestica koje se prodaju. Naime uočava se veća frekvencija pojedinih dimenzija. Veći broj čestica, iako im dimenzije variraju, kako se saznaje iz mnogobrojnih isprava iz XIII. stoljeća, imaju jednu stranu, najčešće to je ona kraća, široka 7 odnosno 8 koraka. Većina parcela je izduženog oblika; često se spominju one dimenzija 12 puta 8 lakata. Spominje se i veći broj manjih parcela, primjerice 8 puta 6 lakata, ali ima i još manjih od 7 puta 6 lakata. Godine 1271. Bogdan, sin Radovana, prodaje parcelu Radobratu sinu Race (*Racçe*) koja je široka svega 4 lakta ali je duga 11 lakata.⁶⁰ Neke su čestice velikih dimenzija; tako se 1272. godine prodaje teren od 20 lakata i trećinu puta 6 lakata manje trećinu za iznos od 23 male livre.⁶¹ Velika je čestica dimenzija 20 puta 12 lakata koja se 1272. godine prodaje za iznos od 46 malih livara i deset livara.⁶² Iznimno velike čestice, koje su dobivene sudjelovanjem više osoba u isušivanju, vjerojatno su bile namijenjene parcelaciji.⁶³

Ponavljanje istih dimenzija ukazuje na mogućnost da je postojao plan po kojem su parcelirani plićaci i niska zemljišta. Mjera je lakat. Dapače spominje se trogirski lakat:....*brachia,..ad braccolarium traguriensem*.⁶⁴ Rjeđe se navode dimenzije izražene u mjeri zvanoj *cutus* (= lakat).⁶⁵ No, spominje se u ispravama stanoviti broj građevinskih čestica čije dimenzije nisu izražene u cijelim brojevima, pa mogu biti manje ili veće, na primjer za pola ili pak za trećinu lakta. Ta povremena odstupanja od cijelih brojeva unijela su manje nepravilnosti u mrežu parcelacije.

Statut grada Trogira nalaže da se građevinski tereni koji se kupuju u predgrađu moraju mjeriti laktom.⁶⁶ Inzistiraju na istoj mjeri vjerojatno je bila svrha održavati prostorni red.

⁵⁸ S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, u knjizi Hrvati u prošlosti, Split, 1992, str. 385-431.

⁵⁹ Na mogućnost da predgrađe nastaje po planu upozorava C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, ser. III, sv. 2/1952, str. 151.

⁶⁰ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 221.

⁶¹ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 285.

⁶² M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 370.

⁶³ Usporedi ispravu od 2.1.1273 - M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 451.

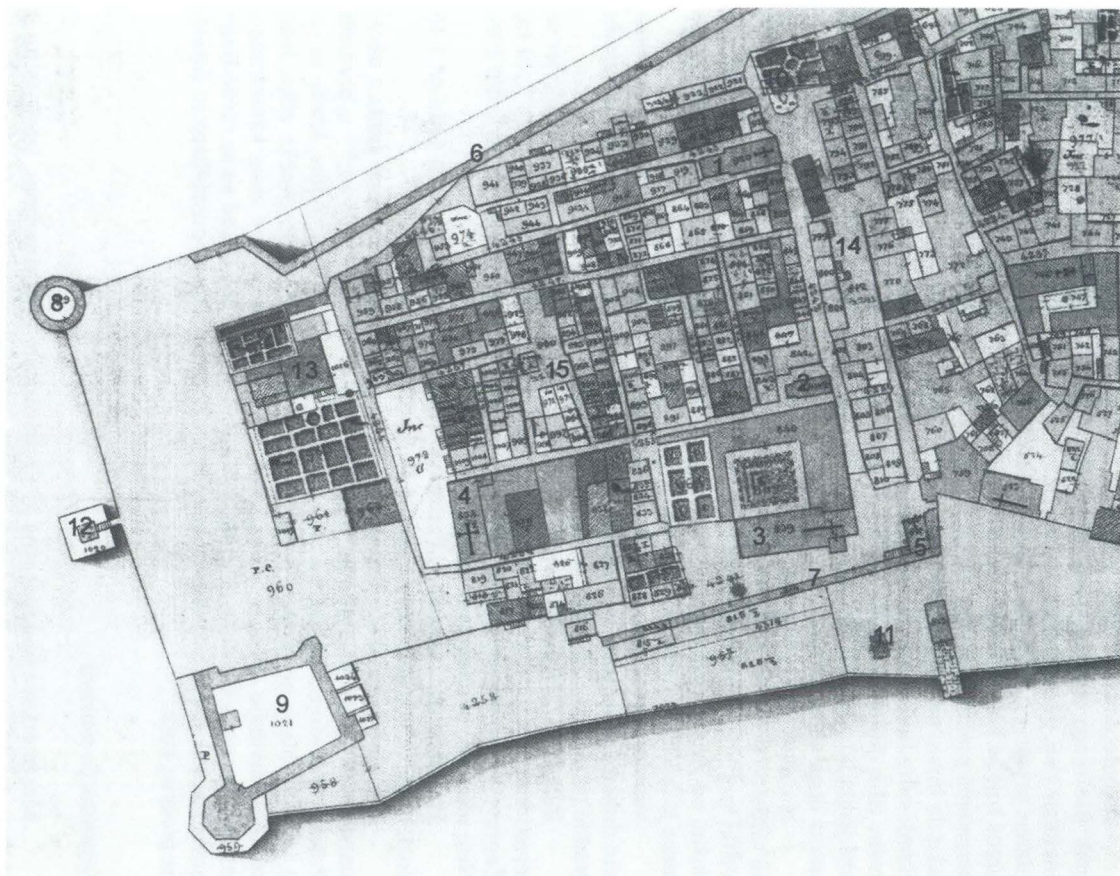
⁶⁴ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 370.

⁶⁵ V. npr. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 96, 103, 117, 125, 127.

⁶⁶ Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 151.

Predgrađe u Pasikama na
katastarskoj snimci Trogira iz
1831. godine

1. Crkva Gospe od Karmena;
2. crkva Svih svetih;
3. crkva sv. Dominika;
4. crkva sv. Mihovila;
5. Crkva sv. Roka;
6. ostaci zidina iz XVII.
stoljeća;
7. ostaci srednjovjekovnih
zidina;
8. kula sv. Marka;
9. tvrđava Kamerlengo;
10. ostaci utvrde sv. Barbare;
11. Zdravstveni ured;
12. glorijet u čast maršala
Marmonta;
13. perivoj i vila Burić (Puović,
zgrada zvana Malarija);
14. poljana zvana Obrov;
15. poljana zvana Požarina

Iako do danas u predgrađu uglavnom nisu sačuvane kuće iz XIII. stoljeća, ipak postojeće zgrade vjerojatno nasljeđuju staru parcelaciju. Spominjemo, analogije radi, da su nestale drvene kuće u srednjovjekovnoj zadarskoj četvrti Babe (danas predio zvan Varoš, u koje se doselilo stanovništvo porušenog predgrađa Varoš koje se nalazilo izvan gradskih zidina), no raster toga dijela grada s manjim parcelama prenosi prijašnje stanje. Kako su kuće u Pasikama uklopljene u blokove tako da imaju najmanje jedan zid zajednički sa susjednom kućom, teško je preciznije odrediti dužine zidova pojedinih kuća. U Pasikama se ponavljaju poneke grupe istih dimenzija građevinskih čestica. Veći broj postojećih kuća u Pasikama ima jednu od strana koje variraju od 4 do 4,80 m; veći broj njih pak ima jednu od strana dugu oko 5,10 m.

Nažalost nije nam poznato koliko je u XIII. stoljeću iznosio trogirski lakat ali možemo pokušati poslužiti se onim mletačkim koji je iznosio oko 0.6783 m.⁶⁷ Veliki broj postojećih kuća ima jednu od strana dugu oko 4,6 m što se približava dužini od 7 mletačkih lakata (4.7481 m). Jedna od strana duga 7 trogirskih lakata inače je najčešća mjera parcela spomenutih u ispravama XIII. stoljeća.

Velik broj srednjovjekovnih, romaničkih kuća u samom gradu ima otprilike iste dimenzije kao one u predgrađu. Valjda se u gradu i u njegovom predgrađu gradilo po uobičajenim standardima.

Iako su razabiru elementi prostornog reda, ipak ulice blago krivudaju jer se mjestimice sužuju i šire. Naime, širine šest uzdužnih variraju od 2 do 2,40 m. Zapravo je raspon od 2,40 m najčešći. Jedna pobočna ulica široka je samo 1 m. Nisu ništa šire ni ulice u samom gradu.

Poprečna ulica koja dijeli Pasike od Obrova varira mjestimice u širini od 3,40 do 4,40 m. Ona je šira od svih ulica u samom gradu.

U Dubrovniku, u novijem dijelu grada (ranije predgrađa ispod grada u užem smislu, vrh kreste hridine nad morem) ulice su široke 2,304 m;⁶⁸ u predjelu Prijeko 14 postojećih ulica, nastalih prema regulaciji iz 1296. godine, široke su po 2.56 m.⁶⁹ Naravno, u Dubrovniku ima i širih ulica. Ni dubrovačke ulice, iako znatno pravilnije od onih u Pasikama, nisu savršeno ravne zbog kamenitog i strmog terena, a što zbog tehnoloških mogućnosti epohe, kad su se ravne linije povlačile, kako je to poznato iz isprava, natezanjem vrpce i postavljanjem dasaka uz pročelja kuća.⁷⁰

Organizacija prostora

Mreža crkava konzistentna je s prostornom organizacijom, što je očito u slučaju Sv. Marije (spominje se od XIII. stoljeća kao *Sancta Maria de Burgo Tragurii*, poslije Gospe od Karmena), iza koje se pruža izduženi blok kuća. I crkva sv. Svetih kao i dominikanska crkva i ona sv. Marije smještene su duž glavne

⁶⁷ M. Zaninović - Rumora, Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 34, 1992, str. 116.

⁶⁸ L. Beritić, Urbanistički razvoj Dubrovnika, Zagreb, 1958, str. 14.

⁶⁹ L. Beritić, Urbanistički razvoj Dubrovnika, Zagreb, 1958, str. 16.

⁷⁰ L. Beritić, Urbanistički razvoj Dubrovnika, Zagreb, 1958, str. 22.

poprečne ulice što razdvaja Pasike od Obrova. Mreža crkava je vjerojatno sastavni element izvornog prostornog koncepta. Crkva sv. Svetih i Gospa od Karmena neuobičajeno su orijentirane, s apsidama prema zapadu. Njihova orijentacija slijedi valjda izvorni prostorni koncept prema kojemu njihova pročelja oblikuju fasadu strane glavne poprečne ulice.⁷¹ I crkva sv. Mihovila, koja se spominje od XIV. stoljeća, uz koju se u XVI. stoljeću podiže ženski benediktinski samostan, bila je neuobičajeno orijentirana, s usmjerenjem sjever - jug. Odstupanja od uobičajenije orijentacije - ulaz zapad - apsida istok - uočava se i kod ponekih crkava u Veneciji kojih je položaj i usmjerenje uvjetovano tijekom kanala.

Kuće se povezane u blokove čiji bi idealni oblik bio poput izduženog pravokutnika. Zapravo, blok je spoj dvaju nizova kuća. Takva je prostorna organizacija i ponekih blokova u samom gradu, primjerice onog u čijem je sklopu kuća Berislavić. Oblik izduženog pravokutnika s kućama međusobno povezanim sa tri zida (četvrti je onaj pročelni) omogućuje različite kombinacije, spajanjem pojedinih parcela, posebno na kraćim, početnim stranama bloka, tako da se mogu podići prostranija zdanja; poneka parcela može se ostaviti otvorenom kao dvorište. Oblik izduženih blokova očituju i tlocrti novih dijelova Dubrovnika planirani tijekom XIII. stoljeća, ali i Velikog i Malog Stona prema regulacijama iz XIV. stoljeća. Takav je oblik i stambenih blokova u Korčuli.

U Pasikama dominira uzdužni tok prostora, što proizlazi iz prirodne zadnosti. Uzdužne ulice teku u pravcu istok - zapad. Taj smjer ponavlja i većina stambenih blokova. No, u središnjem je pojasu više blokova usmjereno okomito na uzdužne ulice. Dominikanski samostan svojom crkvom, samostanskom zgradom, klaustom i vrtom, te onaj benediktinski sv. Mihovila, kasnije sagrađen, zauzeli su veliki, južni dio predgrađa. Jedan veliki sklop kuća, poprečno orijentiran, nalazio se, sudeći po jednom nacrtu iz 1753. godine, na zapadnom rubu predgrađa, tamo gdje se danas nalazi perivoj (nekoć vlasništvo obitelji Burić, potom Puović, danas javni park zvan Malarija).⁷²

Već u XIII. stoljeću spominje se komunalna⁷³ ali i vicinalna ulica.⁷⁴ Očito je već bila zacrtana ulična mreža koja je morala prethoditi izgradnji.

Kuće i kućerci

Većina kuća u Pasikama spominje se kao *camardae*. Ivan Lucić tumači taj pojam kao daščare, barake: *...in Kamarde, o come diressimo hora in Barache...*⁷⁵ Ta

⁷¹ Izneseno je, međutim, mišljenje, s kojim se ne slažemo, da je crkva sv. Svetih dobila današnje usmjerenje tek u XVI. stoljeću kad je preinačena srednjovjekovna crkva. Usp. C. Fisković, Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku. *Čakavska rič*, Split, I/1971, br. 1, str. 103.

⁷² V. ilustraciju kod I. Babić (suautori: K. Prijatelj, T. Marasović, R. Ivančević. S. Vučenović, S. Geić), *Kulturno blago Trogira*, Zagreb, 1987, str. 23.

⁷³ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I*, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 301.

⁷⁴ M. Barada, *Trogirski spomenici dio I*, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 423.

⁷⁵ G. Lucio, *Memorie storiche di Traù*, Venezia, 1683, str. 494

se riječ odnosi, dakle, na drvene kućice.⁷⁶ *Camardae* se spominju u gradovima ali i u selima, na primjer u Ostrožiću.⁷⁷ U selima to su bile bez sumnje potleušice. Pod izrazom *camarda* u srednjovjekovnim ispravama podrazumijevaju se uglavnom skromniji drveni kućerci, ali nema sumnje da je među njima bilo i kuća na kat. Oko jedne kuće u Pasikama (*domum sua camarda posita in burgo Traguriensi*) vodi se 1292. godine spor, pri čemu se spominju podrum i stepenice, iz čega je razvidno da se ne radi o potleušici.⁷⁸ Zapravo, teško je i zamisliti stanovanje u potleušicama na tamošnjim niskim i vlažnim terenima.

U Šibeniku reformacijom Statuta iz 1408. godine određeno je da visina drvenih kuća ne smije biti viša od 7 lakata; reformacija iz 1459. godine propisuje visinu do 10 lakata.⁷⁹ Kako se može proračunati veličina šibenskog lakta (oko 0,60 m),⁸⁰ može se proračunati i visina tih kućeraka od 4,2 odnosno od 6 metara. Visina od 4,2 m dovoljna je za potleušicu s visokim potkrovljem tavanom; visina od 6 metara sasvim je dovoljna za jednokatnicu. U svakom slučaju, određivanje visina potvrđuje da su i u Šibeniku postojali standardi u izgradnji grada.

Camardae postoje ne samo u predgrađu u Pasikama već i samom gradu, dapače jedna do druge.⁸¹ U samom gradu, primjerice, 1263. godine Stana, kći pokojnog Dragoša, prodaje svoju daščaru podignutu na kat zajedno s njenim terenom (... *suum locum cum chamarda tabularum et cum suo pauimento* ...).⁸² Radoš Lipopilac osporava Desici, ženi Terture, pravo da odnese kućerak sklepan od dasaka i čavala koji je ona podigla na njegovom terenu; ta je daščara procijenjena na 20 livara manje 12 denara.⁸³ Veliki broj drvenih kuća (*camardae*) spominje se tijekom XIV. stoljeća i u Splitu, u starom i novom dijelu grada. Mnoge od tih kuća podignute su na tuđem zemljištu i zato plaćaju najam.⁸⁴ Statut grada

⁷⁶ Lexicon latinitatis medii aevi, Vol. I, Zagreb, 1973, str. 154, s. v. *camard*.

⁷⁷ Kućerci u Ostrožiću (*camardae*) spominju se 1271. u oporuci Stošije kćerke trogirskog kneza Ilije - V. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 195.

⁷⁸ M. Barada, Trogirski spomenici dio I. Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. I V. 1294, Zagreb, 1950, str. 300.

⁷⁹ Knjiga statuta i reformacija grada Šibenika, Šibenik 1982, str. 277, 355. D. Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 19, 1955, str. 38, 40.

⁸⁰ M. Zaninović - Rumora, Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 34, 1992, str. 116.

⁸¹ Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 174

⁸² Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirске, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 9.

⁸³ M. Barada, Trogirski spomenici, Zapisnici kurije grada Trogira od 1310. do 1331, Književni krug, Split, 1988, str. 354.

⁸⁴ Više drvenih kućeraka bilo je izgrađeno u dvorištu kuće Nikole Dujmova Prvoslavova (Grisogona?) J. Stipišić, Splitski spomenici, Dio prvi, Splitski bilježnički spisi, Svezak I, Spisi Splitskog bilježnika Ivana Ćove iz Ankone od 1341. do 1344, Zagreb, 2002, str. 272. Izgleda je bilo mnogo kućeraka u novom dijelu grada još u XI V. stoljeću jer se *camardae* spominju oko tamošnje crkve sv. Duha, gdje u blizini gradskih zidina imao kuću krojač Krizan; ta kuću sagrađena na kaptolskom zemljištu procijenjena je na 16 livara. Usp. J. Stipišić, n. d, str. 118.

Ulica koja razdvaja Pasike od Obrova za vrijeme plime 7. siječnja 2003.

Splita izrijekom zabranjuje podizanje takvih kuća uz zidine predgrađa.⁸⁵ Prema Splitskom statutu kamena kuća ima prednost nad drvenom.⁸⁶

Poznate su nam i poneke cijene kuća ili tek kućeraka u Pasikama prema ispravama iz XIII. stoljeća. Godine 1263. Obrad, sin Sirotice (Obbradus *filius Poverette*), prodaje kuću (*domus*) u predgrađu s njenim terenom, sa svim njenim

⁸⁵ Statut grada Splita, Split, 1985, str. 254, 303.

⁸⁶ Statut grada Splita, Split, 1985, str. 285.

pravima, za iznos od 40 malih livara; kuću prodaje svom bratu Dragomiru, a u susjedstvu su pak kuće njegove braće Radiste i Stjepana.⁸⁷ Očito je u ovom slučaju, kao i u ponekim drugima, obiteljsko grupiranje. Godine 1286. Radoš Veselkov kupuje drvenu kuću (*camarda*), zajedno s terenom, dimenzija šest puta sedam lakata za iznos od jedanaest i pol malih livara.⁸⁸

Izgleđ kuća

U srednjem vijeku većina kuća u predgrađu je sagrađena od drva ili su barem dijelom bile drvene. Uostalom, već je spomenuto, takvih je kuća bilo i u samom gradu.⁸⁹ Zbog učestalih požara u XV. stoljeću zabranjena je u Trogiru izgradnja drvenih kuća. Ako bi netko namjerno zapalio kuću u gradu ili u predgrađu, bio bi po Trogirskom statutu osuđen na spaljivanje; nakon trećeg zvona bilo je zabranjeno u gradu i predgrađu paliti vatre.⁹⁰ Zbog rizika od požara u Statutu se određuje da u gradu i predgrađu dimnjak na pećima u kojima se peče kruh mora biti na visini većoj od same zgrade.⁹¹

Drvenih kuća unutar zidina bilo je u ostalim dalmatinskim gradovima, pa tako i u Zadru.⁹² Toma Arhidakon opisuje kako su u splitskom predgrađu, nakon napada Trogirana i njihovih saveznika 1244. godine, izgorjele sve kuće od drva i šiblja (*omnes domos ligneas et uimineas*). No, bilo je tamo i kamenih kuća od kojih je 20 bilo osmuđeno.⁹³ U Zadru, u četvrti zvanom Babe, gotovo sve kuće sagrađene na općinskim terenima spominju se početkom XV. stoljeća kao drvene građevine.⁹⁴ U Šibeniku je tijekom cijelog srednjeg vijeka velik broj kuća sagrađen od drva.⁹⁵ Drvenih kuća bilo je u Dubrovniku u XIV. stoljeću ne samo u novim

⁸⁷ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 13.

⁸⁸ M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 250.

⁸⁹ Stana kći pok. Dragoša prodaje 1263. teren s kućerkom od dasaka koji imao kat (*chamarda tabularum et cum suo pavimento*) i to za iznos od 40 malih livara. Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 9. Jedan drveni kućerak spominje se 1279. u blizini biskupove palače (*domuculam I ligneam iuxta episcopatum*) - M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294, Zagreb, 1950, str. 202. Na ponekim kućama nalazili su se drveni dijelovi, posebno ponad stepenica. V. npr. ispravu iz 1281. u kojoj se spominje: *in mea domo habebam editum lignaminis quod transibeat dictum murum et etiam scale mee ernant inunte in ipso muro*. Usp. M. Barada, Trogirski spomenici dio II, Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 166.

⁹⁰ Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 79.

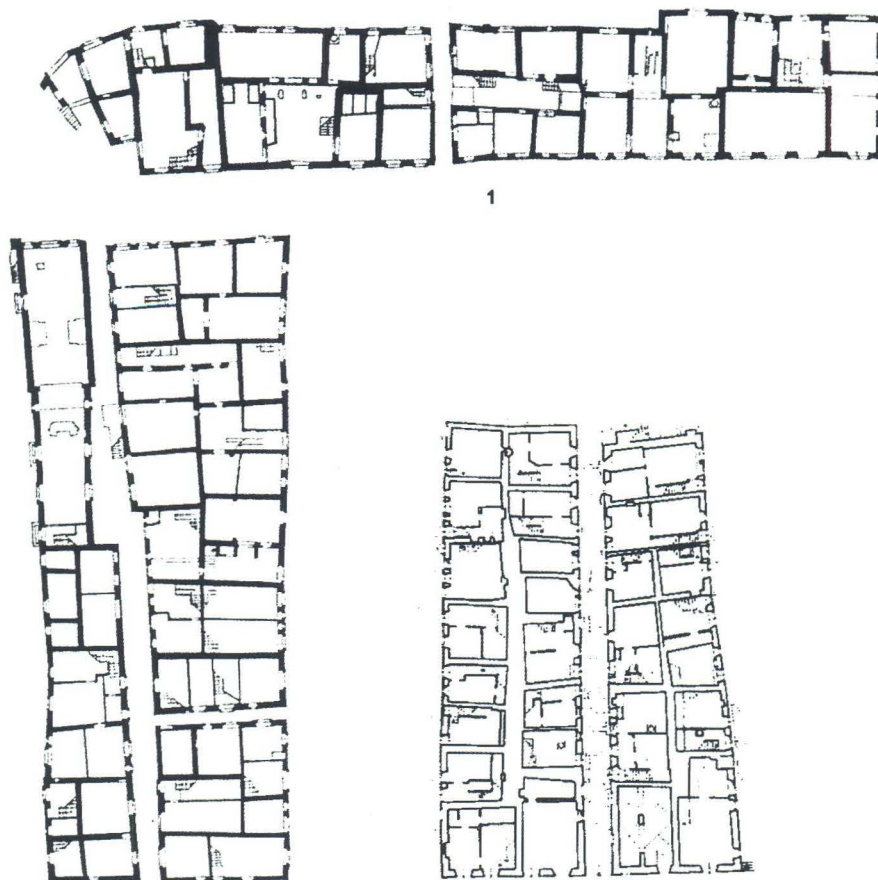
⁹¹ Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 78.

⁹² N. Klaić - I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976, str. 502

⁹³ Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, priredio F. Rački, MSHM vol. 36, Zagreb, 1894, str. 164, Toma Arhidakon, Kronika, Split, 1977, str. 165.

⁹⁴ S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, u knjizi Hrvati u prošlosti, Split, 1992, str. 385-431.

⁹⁵ D. Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 19, 1955. str. 40.

Tipovi kuća; 1. blok kuća u Trogiru (na lijevoj strani, na početku bloka kuća Berislavić);
2. dva bloka uz crkvu Gospe od Karmena; 3. dva bloka sjeverno od crkve sv. Nikole
u Dubrovniku

dijelovima grada, već i u staroj jezgri vrh hridina kako se to spominje u reformaciji statuta u kojoj se nalaže njihovo uklanjanje i zamjena kamenim kućama (...*intra civitatem sic in burgo sicut in omni alii loco...*). Nove četvrti Dubrovnika, ranija predgrađa obuhvaćena gradskim zidinama, u XIV. su stoljeću velikim dijelom sagrađene od drva, s kućama čak s pokrovom od slame, i to unatoč svim statutarним odredbama iz XIII. stoljeća, s njihovim reformacijama i pojedinim kasnijim odlukama Gradskog vijeća. Drvene kuće se pokušava sustavno eliminirati pa je tako zaključkom Gradskog vijeća 1408. godine određeno ždrijebom kojih se dvadeset drvenih kuća mora porušiti.⁹⁶

⁹⁶ L. Beritić, Urbanistički razvoj Dubrovnika, Zagreb, 1958, str. 23

Trogirsko predgrađe stradalo je od vatre u više navrata. Tako je listopada

1400. godine vatra zahvatila predgrađe koje je bilo gotovo čitavo od drva, kako piše Pavao Andreis koji se služio tada postojećim ispravama.⁹⁷ Veliki požar izbio je u predgrađu listopada 1420., u kojemu je stradalo mnogo drvenih kuća.⁹⁸ Godine 1443. ponovno je izbila vatra u predgrađu, o čemu piše historičar Pavao Andreis pozivajući se na isprave: ... u gradu je došlo ponovo do požara Varoša (u izvorniku borgo) dne 22. svibnja, zapaljenog od slučajne vatre. Knez i suci prionili su radu oko nadoknade štete, te su za otklanjanje sličnih požara odredili 3. lipnja: da se kovačnice iz čije se vatre možda nastali požari, moraju sagraditi blizu kule sv. Marka bez naplate zemljišta, koje im je kao javno bilo milostivo ustupljeno; da se ne grade drvene kuće od crkve sv. Dominika do crkve sv. Marije koja se sada zove od Karmena; da se kod javnih zidina ne podigne ni jedna stvar, koja ne bi bila daleka 40 lakata; da mjesto u rečenom Varošu (u izvorniku borgo) nazvano Oprah mora postati prazno; da se napravi u istom Varošu četiri bunara, te da se nitko nije ondje usudio ondje graditi, ako ne bi prije knez vidio mjesto.⁹⁹ Dakle, i u XV. stoljeću izgradnja je pod kontrolom a nadzire je sam knez.

Sigurno je da su i pojedine građanske i plemićke obitelji imale poneke raskošnije zgrade u Pasikama. Takva je bila palača obitelji Lucij (prije palača gospodina Inocenta Martinova?) koja se dizala na obali u blizini Sv. Dominika, a koja se spominje u vezi s jednom tučnjavom iz godine 1281: ...in maritima ante domum uel palacium domini Lucij, quod est prope domum fratrum predicatorum.¹⁰⁰ Palača pokojnog Inocenta (Martinova) spominje se pak u reviziji dobara obitelji Lucij.¹⁰¹ Vjerojatno je bila reprezentativna kuća obitelji Casotti uz koju je bio vrt (...in orto casoni...), a koja se spominje 1379. godine u jednoj komunalnoj odluci u vezi s gradnjom zidina burga.¹⁰² Vjerojatno je bila reprezentativna i kuća uglednog Petra Grgurova Suše (Susce) koji 1317. godine nabavlja drvenu građu za kuću u predgrađu, i to za gradnju verande (pro solari superiori domus).¹⁰³

Ipak su u cjelini bitno obilježje davale predgrađu u Pasikama skromne, drvene jednokatnice u kojima su uglavnom živjeli težaci.

Malobrojniji su ostaci zgrada iz srednjeg vijeka. U zidu jedne zgrade koja je pripadala obitelji Macanović (kat. čest. 913) u donjem dijelu razabire se kamenje, s karakterističnim ispupčenjima, koje bi moglo biti antičkog podrijetla, no vjerojatno je kasnije ugrađeno. Poneki takav kameni blok vidi se i na susjednoj zgradi preko ulice (kat. čest. 943).¹⁰⁴ Jedan predromanički fragment ugrađen je u sakris-

⁹⁷ P. Andreis, Povijest grada Trogira I, Split, 1977, str. 135

⁹⁸ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979, str. 950.

⁹⁹ P. Andreis, Povijest grada Trogira I, Split, 1977, str. 175.

¹⁰⁰ M. Barada, Trogirski spomenici dio II, Zapisnici sudbenog dvora općine Trogirske, Svezak I, od 8. VIII. 1266. do 6. XII. 1299, Zagreb, 1951, str. 157.

¹⁰¹ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split, 1979, str. 1043.

¹⁰² F. Rački: Notae Joannis Lucii, Starine, knj. 13, JAZU, Zagreb, 1871, str. 243.

¹⁰³ M. Barada, Trogirski spomenici, Zapisnici kurije grada Trogira od 1310. do 1331, Književni krug, Split, 1988, str. 511

¹⁰⁴ Poznato je da je Ignacije Macanović bio sklon ugrađivanju spolija. Usp. I. Babić, Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru, Prilozi povijesti umjetnosti u Trogiru, 38, 1999 - 2000, str. 320.

Kuće uz glavnu ulicu u Pasikama, s lučnim vratima i ugaonim štapom
(XIII/XIV. stoljeće)

tiji crkve sv. Dominika.¹⁰⁵ Na jednoj skromnoj jednokatnici nalaze se lučna, romanička vrata pred kojima je kao podest stepenica kamena ploča romaničkih profilacija (kat. čest. 1001). Iako je ta kuća veoma stara, s pragom vrata prizemlja

¹⁰⁵ T. Burić, Predromanička skulptura u Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, III. Serija - svezak 12. Split, 1982. str. 133, kat. br. 11.

utonulim ispod razine okolnog terena, možda su ipak vrata i kamena ploča podesta naknadno uzidani. U blizini crkve Gospe od Karmena na jednoj kući na kojoj je natpis iz 1533. godine (kat. čest. 864) ugrađen je ulomak luka romaničkog prozora. Na susjednoj kući (kat. čest. 862) vrata prizemlja uokvirena su naknadno presloženim okvirima gotičkih vrata; na katu iste kuće je lučni, romanički portal. To su možda elementi iz ranije faze iste kuće, ali naknadno sastavljeni. I na kući u susjedstvu (kat. čest. 863) u prizemlju je portal lučnog, romaničko-gotičkog oblika, premda je zgrada dobila naknadno postojeće obličje. I jedan gotički kapitel kao spolia ugrađen je na skromnoj kući koju je u XVII. stoljeću kupio graditelj Ignacije Macanović (kat. čest. 982).¹⁰⁶ Možda je *in situ* tek jedan lučni portal XIII - XIV. stoljeća i ugaoni štap s kapitelom na kući na početku glavne uzdužne ulice (kat. čest. 706). To bi bio, valjda, jedini ostatak kamene, reprezentativnije zgrade u Pasikama, koji je ostao *in situ*, preživjevši požare koji su harali početkom XV. stoljeća. Na početku bloka zgrada, u glavnoj poprečnoj ulici koja razdvaja Pasike od Obrova, istočno od apside crkve sv. Dominika, ističe se reprezentativna kuća (kat. čest. 810) u čijem se prizemlju razabiru ostaci trijema s lukovima; na gotičkoj bifori na katu je prazan štit grba.

Tijekom srednjeg vijeka, pa ni kasnije, Pasike nisu dobile urbana obilježja poput splitskog predgrađa, kojemu zaista odgovara naziv Novog grada, gdje su brojne kuće romaničkih i gotičkih stilskih obilježja iako je tamo u XIII. stoljeću, kako je spomenuto, bilo mnogo drvenih kuća.

Prostorna politika

Melioracija terena i širenje stambenih zona bio je bez sumnje vitalni interes komune. U to doba istočno od grada, na istočnom rubu Malog polja, meliorira se močvarno područje Pantana - Blata, što je regulirano posebnom glavom Statuta. Općina daje tamošnje terene na krčenje i obrađivanje na rok od deset godina s tim da su tijekom prvih godina korisnici oslobođeni svih davanja.¹⁰⁷ Zanimljivo je da se prigodom prodaje nekretnina u gradu i u Pasikama, ili pak u polju, u brojnim ispravama iz XIII. stoljeća spominje kao znak valjane prodaje (*in signum pure venditionis*) dobivanje u zamjenu (*pro cambio*) komadića zemlje u Blatu-Pantanu privolom trogirске općine (*secundum consuetudinem cuitatis Traguriensis*).¹⁰⁸

Tijekom srednjeg vijeka u Europi se naveliko osvaja egzistencijalni prostor, u prvom redu onaj namijenjen agrikulturi, krčenjem šuma i isušivanjem močvara. U Veneciji procesi bonifikacije terena u lagunama mogu se pratiti već od X. stoljeća, kad se daju koncesije za melioraciju močvara (*licentiam.... paludes cultandi... et domos aedificandi...*). Mnogi predjeli u Veneciji aludiraju na prostorne situacije s vodama, niskim tlima i obalama uz koje raste trstika (*Cannaregio, Rialto - Rivoalto, Dorsoduro*); tako se i toponim *Luprio (Orio)* odnosi na niska zemljišta u močvar-

¹⁰⁶ I. Prijatelj Pavičić, L. Čoralić, Arhivska istraživanja kao prilog istraživanju kuća obitelji Macanović u Trogiru, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 25. / 2001, str. 78, 180.

¹⁰⁷ Statut grad Trogira, Split, 1988, str. 150.

¹⁰⁸ V. npr. M. Barada, Trogirski spomenici dio I, Zapisnici pisarne općine Trogirske, Svezak I, od 21. X. 1263. do 22. V. 1273, Zagreb, 1948, str. 92.

nim područjima.¹⁰⁹ U Dubrovniku se nasipava plitki močvarni rukavac koji tijekom XIV. stoljeća postaje glavna gradska ulica, trg zvana Placa (Stradun);¹¹⁰ crkva sv. Spasitelja koja se nalazila pred Dvorom, nazivala se u XIII. stoljeću *S. Salvatoris de palude*.¹¹¹

Obod antičkog Tragurija bio je pretijesan u srednjem vijeku. Na više mjesta dolazi do manjih pomaka zidina, proširenja u odnosu na antički i kasnoantički opseg.¹¹² Grad, zapravo njegovo predgrađe u Pasikama, širi se od prve polovine XIII. stoljeća nastavljajući se na postojeću urbanu aglomeraciju na otočiću u morskom tjesnacu između kopna i otoka Čiova. Otočić je u strateškom smislu upravo idealan, okružen sa svih strana morem. Izgradnja na otvorenom prostoru strateški je riskantna, a tamo su i dragocjene plodne površine koje treba štiti. Izgradnja u Pasikama je vjerojatno bila silno zahtjevna s obzirom na isušivanja i nasipanja plićaka koji su stvarali zdravstvene teškoće tadašnjem stanovništvu. Grad skučen unutar zidina i njegovo nisko i vlažno predgrađe u Pasikama do u XX. stoljeće izloženi su močvarnim isparavanjima i endemskoj malariji.¹¹³ Ipak, sve do u XV. stoljeće Statut i pojedine odluke gradskog vijeća zabranjuju naseljavanje na Čiovu, gdje će se naknadno razviti još jedno trogirsko predgrađe. Onima koji se iz grada presele na Čiovo još se 1625. godine prijeti gubitkom građanskog statusa.¹¹⁴

Za nove samostanske redove - za onaj propovjednički, dominikanski i onaj prosjački, franjevački koji u prvom redu djeluju u brojnoj, urbanoj pastvi, nije bilo više mjesta unutar gradskih zidina. Nakon 1265. godine trogirski dominikanski samostan gradi se u u Pasikama; onaj pak franjevački, koji je mijenjao lokacije, podiže se u isto doba na kopnu izvan grada da bi kasnije zbog strateških razloga bio nekoliko puta porušen.¹¹⁵ Samostani inače ponekad prethode urbaniziranju i širenju novih četvrti ili pak, u ponekim slučajevima, čitavih naselja. U Splitu već u XI. stoljeću unutar zidina Dioklecijanove palače više nije bilo mjesta za veće građevinske pothvate; benediktinski samostan sv. Arnira gradi se izvan zidina, na njihovoj sjevernoj strani.¹¹⁶ Benediktinski samostan sv. Marije *de Taurello* podiže se početkom XIII. stoljeća uz već postojeću crkvu, na zapadnoj strani izvan zidina, u predgrađu, koje, s vremenom, postaje novi, prošireni dio grada;¹¹⁷ i samostan

¹⁰⁹ G. Bellavitis, G. Romanelli, *La città nella storia d' Italia*, Venezia, Bari 1985, str. 23, 26.

¹¹⁰ M. Prelog, *Dubrovnik*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 1, 2, Zagreb, 1972; M. Planić- Lončarić, *Ceste, ulice i trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 29, Split, 1990, str. 165.

¹¹¹ L. Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, 1956, str. 61.

¹¹² V. Kovačić, *Porta Dominica i crkva sv. Dujma*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, sv. 34, Split, 1994, str. 60; I. Babić, *Sjevernoistočni bedemi antičkog Trogira*, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Split, 2002, str. 398, bilj. 4.

¹¹³ O malaričnoj groznici piše u XVII. st. P. Andreis. *Usp. Povijest grada Trogira I*, Split, 1977, str. 16, 268, 298. V. također I. Delalle, *Trogir, vodič po njegovoj historiji, životu i umjetnosti*, Split, 1936, str. 93.

¹¹⁴ *Statut grada Trogira*, Split, 1988, str. 222; P. Andreis, *Povijest grada Trogira I*, Split, 1977, str. 110, 299.

¹¹⁵ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split, 1979, str. 234-235.

¹¹⁶ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split, 1968, sv. II, str. 354.

¹¹⁷ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split, 1968, sv. II, str. 262; Z. Perković, *Istraživanje samostana sv. Marije de Taurello*, *Kulturna baština*, 11-12, Split, 1981, str. 46-63; A. Duplančić, *Tlocrt samostana sv. Marije de Taurello u Splitu*, u *Kačić XXV*, Split, 1993, str. 405.

sv. Franje smješten je podalje od grada. Dominikanski samostan nastaje također izvan zidina, nedaleko od istočnih zidina Dioklecijanove palače, te je u XVII. stoljeću, u doba Kandijskog rata, iz sigurnosnih razloga porušen do temelja, te potom ubrzo obnovljen na istome mjestu.¹¹⁸ U Šibeniku u zapadnom predgrađu zvanom Dolac podiže se u XIV. stoljeću benediktinski samostan sv. Katarine; dominikanski samostan gradi se uz more izvan južnih bedema; franjevački je sagrađen na istočnoj strani, također izvan zidina, u vrtovima, te je morao biti porušen 1319. u doba sukoba s banom Mladinom Šubićem.¹¹⁹ U Dubrovniku 1317 - 1318. godine, u doba rata sa srpskim kraljem Urošem II. Milutinom, porušen je franjevački samostan koji se nalazio izvan zidina; iz tih razloga godine 1318. papa dopušta preseljenje samostana.¹²⁰ Dominikanski samostan u Dubrovniku tek je naknadno integriran u grad pomakom linije bedema koji ga je obuhvatio.¹²¹ U Hvaru također nema više mjesta unutra zidina ni za franjevački ni za dominikanski samostan. Na Korčuli se dominikanski samostan gradi podalje od grada; onaj franjevački je veoma udaljen, smješten na otočiću Badiji.

U Statutu grada Trogira koji je sačuvan u varijanti redigiranoj 1322. godine nema posebnih odredbi koje se tiču planiranja predgrađa, kao što je to slučaj s Dubrovačkim statutom iz 1272. godine koji precizno regulira plansko širenje grada, uklapanjem i redizajniranjem zatečenog stanja te planiranjem novih četvrti. U trogirskim ispravama XIII. stoljeća spominju se, međutim, uredbe Statuta koji je dakle već tada postojao. Možda su u ranijem, starom Trogirskom statutu postojale odredbe koje se tiču planiranja predgrađa. U XIV. stoljeću, u doba redigiranja Statuta predgrade u Pasikama već postoji. Dvije glave Statuta tiču se samo predgrađa, ona u vezi s gradnjom zidina¹²² i ona već spomenuta o obvezi korištenja lakata kao mjere prilikom prodaje građevinskih čestica. I dalje se na zapadnom rubu predgrađa baca otpad, kako je to određeno jednom glavom Reformacije statuta iz 1327. godine, kojom se zabranjivalo bacati smeće ili otpatke u luku, iz čega je razvidno da se radi o nastavku ranijeg procesa zasipavanja.¹²³ Statutarne odredbe koje se tiču javnog reda i ponašanja u grada vrijede i za predgrade. U Trogirskom statutu iz 1322. godine predgrade je, dakle, već prostorni i socijalni realitet, pa vjerojatno zbog toga i nema posebnih odredbi u vezi s planskom izgradnjom.

Izlazak iz okvira gradskih zidina može se pratiti u Dalmaciji od XIII. stoljeća iako je taj proces počeo ranije, posebice u Splitu. Zapadno od zidina Dioklecijanove palače proširio se Split sa svojim predgrađem, koji će se vremenom, kako

¹¹⁸ F. Oreb, Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 30, 1999, str. 195-229.

¹¹⁹ S. Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, Šibenik, 1974. str. 22. F. Dujmović, Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine, str. 101, u Šibenik, spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik 1976. U koncesiji iz 1320. za gradnju novog samostana donosi se opis i onog ranijeg, porušenog koji se nalazio izvan grada. Usp. J. Barbić, J. Kolanović, Šibenski diplomatarij, Zbornik šibenskih isprava, Šibenik, 1986, str. 169.

¹²⁰ J. J. Velnić, Samostan Male braće u Dubrovniku - povijesni prikaz života i djelatnosti, u zborniku Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1985, str. 85-184.

¹²¹ L. Beritić, Utvrdenja grada Dubrovnika, Zagreb, 1955, str. 18.

¹²² Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 15.

¹²³ Statut grada Trogira, Split, 1988, str. 174.

smo već naglasili, s razlogom zvati Novi grad. To splitsko predgrađe, koje postaje sastavnim dijelom grada, sukcesivno se širi s nekoliko pomaka linije bedema. Dapače, u tom novom dijelu grada nastat će novi komunalni trg. U tom novom dijelu proširenog grada razabiru se elementi pravilne ulične mreže.¹²⁴ To predgrađe koje se sustavom zidina integrira s gradom treba razlikovati od jata raštrkanih kuća, kasnijih seljačkih predgrađa u neposrednoj okolini (Varoš, Dobri, Manuš, Lučac). Na zapadu predgrađe - zagrađe Soce (Velo zagrađie), kasniji Varoš, ima početke koji sežu u srednji vijek.¹²⁵ U Zadru, kako je već spomenuto, predgrađe se nalazilo istočno od grada, porušeno u XVI. stojeću.¹²⁶ Uz Šibeniku će se do kraja srednjeg vijeka razviti dva predgrađa, jedno uz same zapadne zidine, drugo pak na istočnoj strani, podalje od grada.¹²⁷

Planska izgradnja ima u Dalmaciji dugu tradiciju bilo izgradnjom čitavih naselja, ili pojedinih dijelova grada ili pak njihovih predgrađa. Statuti pojedinih gradova sadrže niz odredbi u vezi s gradnjama unutar zidina, općenito na temu regulacije prostora,¹²⁸ pa tako i u Statutu grada Trogira. Knez mora bdjeti nad najmanjim građevinskim intervencijama u gradu. Najsajjniji primjer planske izgradnje, s racionalnom mrežom ulica svakako je grad Korčula.¹²⁹ Planska izgradnja XIII. stoljeća u Dalmaciji razvidna je u Dubrovniku, s pravilnom uličnom mrežom u velikom, novijem dijelu grada, a koja je imala uporišta u komunalnoj politici fiksiranoj u odredbama Statuta, njegovih reformacija i u pojedinim odlukama Gradskog vijeća. U Statutu se precizno određene širine pojedinih ulica. Za predgrađe koje nastaje na sjevernoj strani određuju se i različite dimenzije kuća za pojedine blokove. U to vrijeme predgrađa ili, preciznije, pojedine jezgre koje su nastale ispod samoga grada u užem smislu, već se zatvaraju unutar novih gradskih zidina i smatraju se novim proširenim dijelovima grada kako je to jezgrovito sažeto u Dubrovačkom statutu (*...urbi Ragusii alia nova civitas est adjuncta que burgus actenus vocabatur...*) /Lib.V. cap. XLI./¹³⁰

¹²⁴ G. Novak, Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u srednjovjekovnom Splitu, Starohrvatska prosvjeta, sv. I, 1949, str. 103-114; isti: Povijest grada Splita II, Split, 1978, str. 83; C. Fisković, Izgled Splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristil, Zagreb, I/1954, str. 71-102; T. Marasović, F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta "Splitski poluotok", Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 2/ 1996-3/1977, str. 75-108; Z. Perković, Istraživanje samostana sv. Marije de Taurello, Kulturna baština, 11-12, Split, 1981, str. 46-63.

¹²⁵ F. Oreb, Zaštita pučkog predgrađa Veli Varoš, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. I./1975.

¹²⁶ N. Klaić - I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976, str. 287, 504; v. sl. 452. na str. 452. Usp. također I. Petricioli, Barakovićeve "Vila Slovinka" kao povijesni izvor, Posebno izdanje Zadarske Revije, Zadar, 1979, str. 78. bilj. 15.

¹²⁷ B. Tadić, J. Marković, K. Horvat - Levaj, Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 11. 1988, str. 5. 29; D. Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 19, 1955, str. 46.

¹²⁸ D. Zelić, Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 19, 1955. str. 37-51.

¹²⁹ B. Kalodera, Korčula, Portret jednog grada na istočnom Jadranu, Korčula, 1995.

¹³⁰ Statut grada Dubrovnika, Dubrovnik 1990, str. 886-387; L. Beritić, Urbanistički razvitak Dubrovnika, Zagreb, 1958, str. 13-18 ; M. Prelog, Dubrovački statut i izgradnja grada (1272-1972), Peristil, 14-15, 1971-1972, str. 81-92.

Postoje razlike između planskih regulacija tijekom XIII. stoljeća u Dubrovniku i Trogiru. U Dubrovniku se provodi plan koji je morao računati na već pojedine postojeće blokove, pogotovo u podgrađu koje nastaje ispod samog grada koji se savio na kresti hridine. Mnogo je konzistentnije predgrađe, zapravo dio grada na sjevernoj strani uz crkvu sv. Nikole u predjelu Prijeko jer je veliki dio zemljišta bio u komunalnom vlasništvu, iako se i tamo plan morao podvrgnuti zatečenoj situaciji, pa se po Statutu nalaže izgradnja blokova kuća različitih dimenzija.¹³¹ U Trogiru se, međutim, predgrađe u Pasikama širi u prostoru na kojem nije bilo ranije izgradnje. Zanimljivo je napomenuti da je Trogir u doba planske izgradnje u Pasikama pod vlašću ugarskih vladara, dok je Dubrovnik pod vlašću Venecije. Međutim, u oba slučaja, pogotovo u Dubrovniku, treba tražiti i utjecaje Venecije i njezin racionalizam. Tradicija planske izgradnje u dubrovačkom kraju nastavlja se tijekom XIV. stoljeća gradnjom Velikog i Malog Stona, a u XV. stoljeću izgradnjom Cavtata. Po planu nastaje i dubrovačko predgrađe Pile zapadno od gradskih zidina.¹³² I korčulansko predgrađe, koje je novijeg datuma, a razvija se od XVI. stoljeća, pokazuje pravilnost i gotovo urbana obilježja.¹³³ U XV. stoljeću po planu se gradi Pag nakon što je napušteno staro naselje.¹³⁴ U trogirskom distriktu planski nastaju tijekom XV. i XVI. stoljeća Marina, Seget te niz naselja, takozvana Donja Kaštela.¹³⁵

¹³¹ L. Beritić, *Urbanistički razvoj Dubrovnika*, Zagreb, 1958, str. 16-17.

¹³² M. Planić - Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Zagreb, 1980.

¹³³ A. Fazinić, *Korčulansko predgrađe Borgo od 16. do 19. stoljeća*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 24, 2000, str. 209-222.

¹³⁴ M. Suić, *Pag, sinteza antičkog i srednjovjekovnog urbanizma*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb, 1979-1982, str. 203-205.

¹³⁵ I. Babić, *Prostor između Splita i Trogira*, Trogir 1984.

LE ORIGINI DEL BORGO DI PASIKE A TRAÙ

Ivo Babić

Nella parte occidentale dell'isoletta su cui sorge il centro storico di Traù (Trogir) si trova il borgo detto Pasike. Nei documenti del XIII secolo per questa zona si usa l'espressione *in Pascicis*, *in Passcicis*, o *in Passeçis Tragurii*, ma ancora più frequente è l'espressione *burgus*. Già la stessa denominazione Pasike allude alla storia di questi luoghi. I toponimi Pasike (Pasika, Pasičina), sono presenti in molte località della Dalmazia. Questi toponimi si riferiscono al suolo coltivabile ricavato dall'uomo, alle superfici fertili dissodate, ottenute diboscando i terreni ... Il nome Pasike si addice realmente alla parte occidentale dell'isoletta odierna su cui sorge Traù con il suo borgo, essendo stata strappata gradualmente al mare prosciugandola, creando terrapieni e infine coltivandola. Nel XIII secolo la parte occidentale della Traù odierna, la zona Pasike, dev'essere immaginata a fondali poco profondi alternati a banchi di sabbia, specie durante la bassa marea. Si trattava, dunque, di un paesaggio lagunare, com'era tutta la costa sulla terraferma di fronte alla città. Dato che la costa si abbassa di circa un metro nel corso di un millennio, nel XIII secolo era più alta, eppure, come testimoniano i documenti, fu necessario prosciugare e arginare l'estremità ovest dell'isoletta - Pasike.

In un documento del 21. IV 1272, riguardante una contesa giudiziaria per il diritto su un terreno edilizio (*paratinea*), si ricorda come a suo tempo il povero Draško (*Drascus orbus*), che alloggiava nel convento di S. Giovanni Battista, aveva iniziato insieme a Obrad Droburčić (*Obraddus Droburçiç*) il prosciugamento di un terreno costruibile (*paratineam seu locus*). Il testimone Nikola Modrobet conferma di aver visto, un anno o due dopo l'arrivo dei Tartari, Draško e Obrad che prosciugavano il terreno oggetto di contesa. L'avvocato di una delle parti in causa dichiara: *et dixit quod fuit banditum per comune pluries, quod quicumque ceperat de Passicis deberet adsiccare ad certum tempus et si non adsiccaret, quod quicumque caperet dictum locum non teneretur ...* Formulazioni simili ricorrono anche in una contesa giudiziaria del 31. III. 1273 ... *et quia pluries banditum fuit mandato cuire, quod quicumque ceperat mare deberet assicare*. Nello stesso documento, in una dichiarazione, si nega che c'erano stati soci nell'essicare il terreno: *nec ipse habuit socium nec parcinaulem*. È chiaro che il processo di bonifica dei terreni era sotto il controllo del comune e che la bonifica di certe parcelle doveva essere eseguita entro una data prestabilita. Nel 1268 si menziona una *paratinea*, nel borgo, con il piano superiore (*paiumentum superioris*), acquistata al tempo dei Tartari. I Tartari erano giunti a Traù nel 1241, e questo è uno dei punti di riferimento per la storia edilizia di Pasike, che iniziò nella prima metà del XIII secolo.

Il borgo nella zona di Pasike sorse con tutta probabilità secondo un piano preciso. Questo è evidente già in base alle dimensioni delle parcelle edilizie che vi si vendono. Infatti, si nota una maggior frequenza di certe dimensioni. La maggior parte delle parcelle, pur con delle variazioni, come si apprende dai numerosi documenti del XIII secolo, hanno un lato, di solito quello più corto, largo 7 o 8 passi. Anche se oggi, in genere, nel borgo non si sono conservate le case del XIII secolo, che erano per lo più in legno (*camardae*), quelle odierne seguono verosimilmente la parcellizzazione antica. Pur essendo riconoscibili elementi di ordine spaziale, le vie sono leggermente tortuose, restringendosi e allargandosi qua e là. Le case for-

mano blocchi abitativi la cui pianta ideale sarebbe rettangolare. Si tratta in realtà di due case collegate per ogni blocco. Presentano una organizzazione spaziale simile alcuni blocchi sia nella città antica, sia nelle parti nuove di Ragusa (Dubrovnik) piantificate nel XIII secolo.

Il piano regolatore ha in Dalmazia una sua lunga tradizione, sia nella costruzione piantificata di intere città, sia di alcune parti di città o di loro borghi. Gli Statuti di alcune città, contengono tutta una serie di ordinamenti relativi alla costruzione entro le mura, in genere sul tema della regolazione urbanistica, e questo vale anche per lo Statuto della città di Traù. Vi sono differenze nei piani regolatori di Ragusa e Traù nel corso del XIII secolo. A Ragusa si manda ad effetto un piano regolatore che doveva tener conto di certi blocchi preesistenti, specie nel borgo che sorge sotto la città annidatasi su una cresta rocciosa. A Traù, invece, il sobborgo di Pasike si espande in una zona precedentemente non edificata. È interessante ricordare che Traù al tempo della costruzione piantificata di Pasike era sotto i re d'Ungheria, mentre Ragusa era sotto Venezia. In entrambi i casi, però, e soprattutto a Ragusa, si deve tenere presente anche l'influenza di Venezia e del suo razionalismo.